

Nyt fra Sprognævnet

1991/1 · marts

Racisme og racist

I forbindelse med en retssag blev Dansk Sprognævn i slutningen af 1990 bedt om at udtale sig om betydningen af ordene *racisme* og *racist*. Forespørgslen til Sprognævnet bestod af i alt 5 spørgsmål, formuleret som spørgsmål 1-4 + et »tillæg til spørgetema«. Spørgsmålene blev behandlet af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg og blev besvaret i et brev af 17.12.1990 fra Sprognævnet. Nævnets svar er siden blevet refereret i flere dagblade. Nedenfor bringes Sprognævnets svar i sin helhed.

Spørgsmål 1:

»Hvorledes opfattes betydningen af ordet »racisme« i nutidig almindelig sprogbrug?»

Betydningen af et ord fremgår af den måde et ord bliver brugt på. På basis af brugen af ordet bliver det defineret fx i fremmedordbøger og andre ordbøger som oplyser om betydningen, og ordbøgers behandling af et ord er derfor en vigtig kilde til indkredsning af dets betydning.

Ordet *racisme* (og de tilhørende ord *racist* og *racistisk*) er defineret i Nudansk Ordbog første gang i 1964 således:

'teori om, at en nations racerenhed bør bevares'.

I udgaven fra 1972 tilføjes:

'tro på en bestemt races overlegen-
hed'.

I udgaven fra 1977 og fremefter er yder-
ligere tilføjet:

'og medfødte ret til at herske'.

Gyldendals Fremmedordbog udkom-
mer første gang i 1960, og den definerer
således:

'teori som går ud på at bevare en
nations racerenhed; især om natio-
nalsocialismens racelære'.

I 1971-udgaven ændres det til:

'troen på visse racers overlegenhed og
medfødte ret til at herske; især om
nazismens »racelære« og dens følger
for jøderne'.

I udgaven fra 1979 tilføjes som et nyt
ord ordet *racist*:

'modstander af farvede; bekæmper af
indvandring af farvede'.

Herefter er beskrivelsen uændret.

I Inger Bang og Jørgen Bang: Frem-
medordbog kommer ordet med i ud-
gaven fra 1943, og der står:

'den nationalsocialistiske Racelære'.

I udgaven fra 1976 tilføjes 'racediskri-
mination', som på alfabetisk plads for-
klares som 'forskelsbehandling, især un-

dertrykkelse af farvede til fordel for de
hvide'.

Vor Tids Fremmedord, 1943, angiv-
ver:

'Racelære efter tysk nationalsociali-
stisk Forbillede'.

Denne betydning ændres ikke indholds-
mæssigt i de senere udgaver, og sidste
udgave er fra 1965.

Politikens Fremmedordbog udkom-
mer i 1985, og den oplyser:

'den tro at visse racer (spec. den race
man selv tilhører) er andre overlegne;
det at man vurderer og behandler
mennesker forskelligt efter deres ra-
ce'.

Gjellerups Fremmedordbog udkommer
i 1988, og her står:

'den overbevisning at visse racer er
bedre end andre og har ret til at her-
ske over dem; det at man behandler
mennesker forskelligt efter deres ra-
ce'.

Som man kan se er de tidligste betyd-
ningsangivelser nært knyttet til den na-
tionalsocialistiske racelære, og først i
1970'erne udvides eller revideres betyd-
ningen i de forskellige ordbøger til at
omfatte forskelsbehandling mellem sor-
te og hvide, her de hvides undertrykkel-
se af de sorte eller farvede (fx i lande som
USA og Sydafrika).

I de to nye ordbøger, Politikens
Fremmedordbog, 1985, og Gjellerups
Fremmedordbog, 1988, er en ny betyd-

ning med: 'det at man (vurderer og) behandler mennesker forskelligt efter deres race'. Heri angives det at ordet *racisme* også benyttes om mere almen forskelsbehandling mellem racer, ikke blot i den nazistiske racelæres ideologi eller ved hvides undertrykkelse af sorte.

Herfra er der sprogligt ikke langt til en nyere brug af ordet som kunne karakteriseres som 'undertrykkelse eller forskelsbehandling af gruppe af mennesker', en betydning som fremgår af citater i Sprognævnets samling, hvorfra vi vil give nogle eksempler:

Hvor kirken før absorberede de ban-ge og bigotte og gav dem ståsted, står køns-»racisme« åben for anti-bedøvelsesfolk. (Politiken 10.1.1965).

Han beskæftiger sig med den stadig eksisterende lille *racisme* over for skuespillerne. (Berlingske Tidende 19.5.1970).

Vi er mange kvinder, der er imod *racisme* mod mænd. Men jeg kan se, at det nødig skulle gå sådan, at hver gang vi laver vore egne grupper, så skal det opfattes som en sammensværgelse mod mændene. (Information 8.8.1973).

det er en form for *racisme* at hævde, at »kvindelitteratur« absolut bør anmeldes af kvindelige kritikere. (Information 18.11.1976).

en debatkampagne med det formål at bekæmpe »spirende tendenser til *racisme* og frygt for fremmede« (*og*)

forbedre flygtningenes og indvandrernes situation. (Jyllands-Posten 1987).

fælles mødested for danske og udenlandske kvinder og deres børn. Formålet var og er at forebygge *racisme* og forskelsbehandling ved at fremme forståelsen mellem indvandrerne og danskerne. (Femina 14.4.1987).

I en artikel fra Kristeligt Dagblad som er trykt i tidsskriftet Folkeskolen 17.5.1968, advares der mod brugen af ordet *racisme* i den betydning som eksemplerne ovenfor har, og advarslen viser dermed at betydningsglidningen er sket:

Diskrimination råber man, når en togforbindelse nedlægges. *Racisme* siger provolørerne når de i et dagblad .. kaldes sjuskede .. personer. .. De to eksempler nævnes her kun som illustration af den vildtvoksende brug af to af tidens oprindeligt kraftige ord. .. Efterhånden bruges de om hvad som helst når som helst.

Ud fra ordbogsoplysningerne og citaterne kan vi konkludere at man normalt i nutidig sprogbrug kan forstå ordet *racisme* på flere måder:

1) en betydning der relaterer sig til nazismens racelære og dens følger for jøderne

2) en betydning som går ud på en races overlegenhed over andre, dog

især med henblik på forholdet mellem sorte og hvide

3) en betydning hvor ordet betoner forskelsbehandling og undertrykkelse eller blot afstandtagen fra grupper af mennesker som godt kan være af samme race som en selv.

Spørgsmål 2:

»Er det i almindelig sprogbrug normalt at omtale en person, der er modstander af indvandrere eller flygtninge, som racist?«

Hvad der er sagt ovenfor om betydningen af *racisme*, gælder også for ordet *racist*, dog således at *racist* betegner personen der går ind for *racisme*. Ud fra de ovennævnte betydninger af *racisme* skulle der ikke være noget i vejen for at betegne personer der er tilhængere af holdninger som de tre betydninger udtrykker, med ordet *racist*.

Men det er svært at afgøre hvad der er normalt i denne forbindelse. For langt de fleste mennesker er holdninger som disse negative, og ordet *racist* kan derfor også have karakter af skældsord, jf. fx »mange, der for altid vil have det sådan, at racist er det værste, man kan kalde et andet menneske« (Flygtningenyt, feb. 1990). Om ordet bliver brugt som et skældsord eller som en karakteriserende betegnelse, kan Sprognævnet ikke afgøre i de enkelte tilfælde, men vil dog gerne nævne følgende eksempler på ordet i brug:

racisternes .. paastand: at visse grupper af mennesker af naturen adskiller sig fra den øvrige menneskehed. (Barrows Dunham: Fordomme og Myter i Nutiden, 1948).

at udraabe H. til racist og nazist. (Information 11.9.1959).

Indsættelse af unionstroppe mod genstridige hvide racister i sydstatene (i USA). (Information 27.9.1962).

Ford og Nixon var ikke racister i ordets aggressive betydning. Racister betød blot, at de ikke havde nogen forståelse for farvede folks problemer. (Information 9.6.1977).

danske racister, såkaldte grønjakker .. en del sammenstød mellem unge danske racister og flygtninge fra asylcentret. (Ekstra Bladet 14.12.1985).

Alle racister? Hvad så med dem, som er født ind i den jødiske religion og i varierende grad observerer dens traditioner? .. er vi per definition alle racister? (Jødisk Orientering, aug. 1986).

Spørgsmål 3:

»Er det i almindelig sprogbrug normalt at omtale en person, der omtaler personer fra den tredje verden i negative vendinger, som racist?«

Her gælder det samme som under spørgsmål 2.

Spørgsmål 4:

»Når en person omtales som racist, forstås dette i almindelig sprogbrug da normalt således, at personen mener, visse racer er andre overlegne?«

Idet der henvises til de betydningsopdelinger som er foretaget under ordet *racisme*, kan nævnet svare at en person der omtales som racist, vil få tillagt den holdning at vedkommende mener at visse racer er andre overlegne, jf. betydning 1 og 2 under *racisme*. Men det kan heller ikke udelukkes at andre vil tillægge vedkommende den holdning at han/hun er modstander af en nærmere bestemt gruppe mennesker, jf. betydning 3 under *racisme*.

Tillæg til spørgetema:

»Hvorledes opfattes betydningen af ordet »racisme« blandt ældre, universitetsansatte akademikere?«

Der er ingen tvivl om at ordet *racisme* i betydning 3 er nyere end de to andre betydninger. Det kan derfor godt tænkes at ældre dårligt eller slet ikke kender denne betydning. Dog må man sige at universitetsansatte akademikere i kraft af deres lange uddannelse og virke i et miljø som i almindelighed stiller krav til deres opmærksomhed over for hvad der sker i samfundet, må tænkes at lægge mere mærke til også ordenes betydningsglidninger end mange andre ældre. Det er derfor ikke usandsynligt at ældre

universitetsansatte akademikere godt kender den nyere betydning.

Note

I forhold til det oprindelige svarbrev er der foretaget nogle rent redaktionelle ændringer, specielt mht. opstilling og citatmarkering. *Red.*

KLASSIKEREN

Det kan diskuteres hvor mange år et sprogrigtighedsproblem skal have på bagen for at man kan kalde det en klassiker. Men når det drejer sig om brugen af *sin* over for *deres* i sætninger som fx »Børnene skyndte sig at spise *sin/deres* mad«, så er der ikke tvivl om at klassiker er det rette ord. Siden middelalderen har vi i dansk haft problemer med brugen af *sin* over for *deres* ved henvisning til et flertalsgrundled, og den usikkerhed der stadig er på dette punkt, tyder ikke på at vi slipper af med problemerne de første par generationer.

Sin eller deres?

Af Henrik Galberg Jacobsen

Spørgsmålet om brugen af *sin* over for *deres* hører til dem, Sprognævnet regelmæssigt får stillet, både i telefon og pr. brev. Og det hører også til dem, der jævnligt bringes frem i avisernes spalter.

Et læserbrev

For et par år siden kunne man i et læserbrev i et dagblad læse følgende:

Er det blevet 'godt dansk' at bruge ordene 'sin', 'sit', 'hans', 'hendes', 'sine', 'deres', som det passer én (læs: i flæng). Eller er det 'omsigribende'

roderi med disse udmærkede ord 'bare' et tegn på, at dansk er et sprog i forfald (som så meget andet)?

Man læser i aviser – og hører i radio/TV – gang på gang sætninger i retning af det skræmmende skoleeksempel: 'Han tog hans hat og gik hans vej'.

...

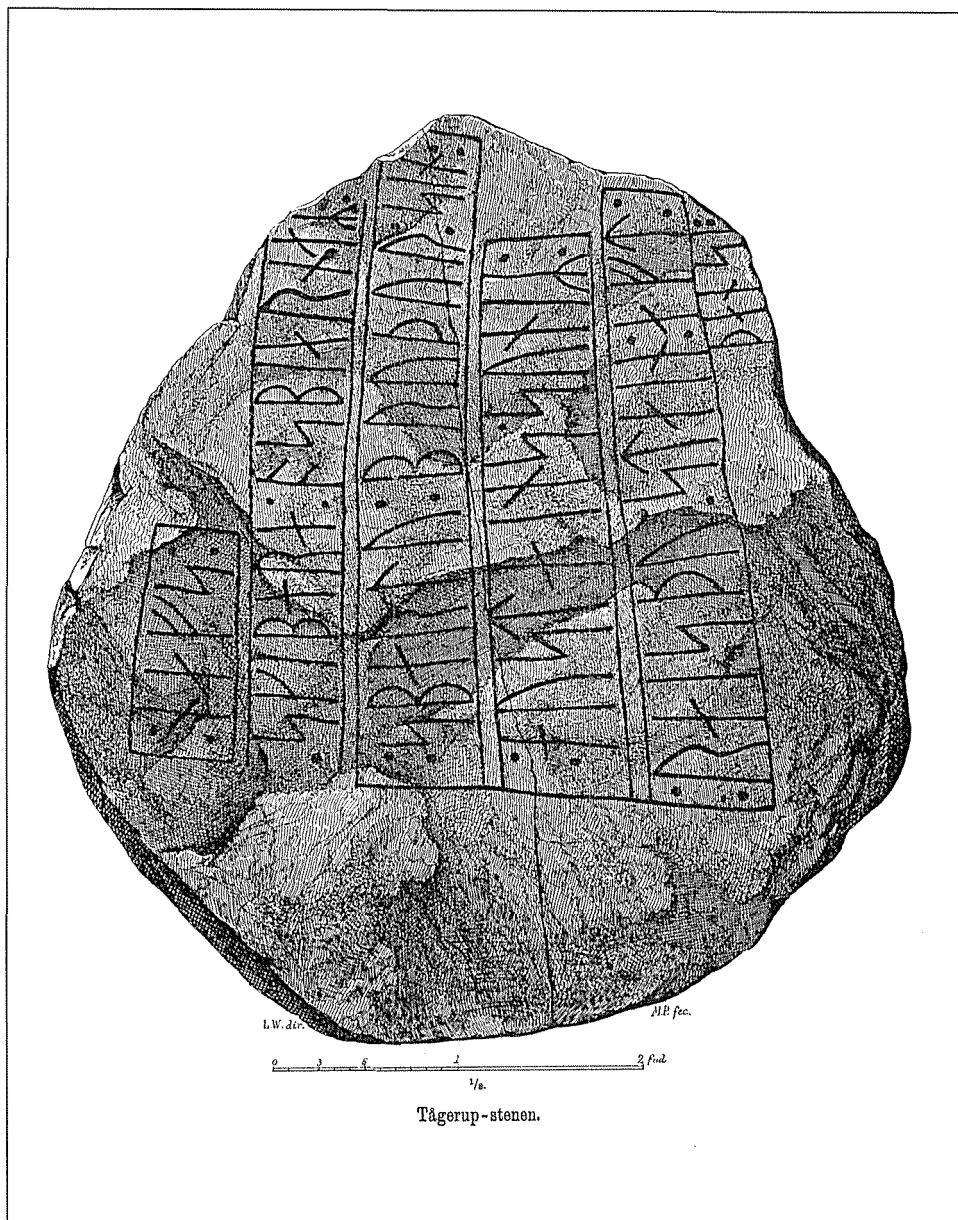
I dag læser jeg også i en annonce: '... alle aromastofferne kommer til sin ret' – det hedder vel for søren 'deres ret' al den stund det er flertal.

Og et svar

Spørgsmålene i læserbrevet kan besvares sådan her:

Det første spørgsmål er, om det er blevet »godt dansk« at bruge ordene *sin*, *sit*, *hans*, *hendes*, *sine*, *deres* i flæng. – Nej, det er det bestemt ikke. Der er stadig nogle regler, som man gør klogt i at følge. Det hedder fx »Peter spiste *sin* mad«, hvis det er Peters mad, det drejer sig om, og »Peter spiste *hans* mad«, hvis det er en andens mad. Sådan siger de fleste rigsmålstalende – og sådan anbefaler Dansk Sprognævn også, at man taler og skriver.

Og lige så klart anbefaler Sprognævnet »De spiste *deres* mad« frem for »De spiste *sin* mad«, og »Alle aromastofferne kommer til *deres* ret« frem for »Alle aromastofferne kommer til *sin* ret«. Her er grundledet flertal, og så bruger man *deres* og ikke *sin*. Ganske vist bliver det mere og mere almindeligt at bruge *sin* i den slags tilfælde, men udviklingen er endnu ikke kommet så langt, at det går an at sige god for den.

Der er ikke noget nyt i at bruge *sin*, når man skal henvise til et flertalsord. Tværtimod var det oprindelig *sin* og ikke *deres*, man brugte i den slags tilfælde. Det kan man bl.a. se på den ca. 1000 år gamle Tågerup-runesten fra Lolland. Stenen, der er rejst over Spærle, søn af en viking ved navn Eystein (Østen), har denne indskrift: »Eysteins sønner rejste denne sten efter *sin* bror Spærle, skipper hos Esbern Næb«. – Illustrationen er gengivet efter Ludv. F.A. Wimmer: De danske Runemindesmærker, bind 2, 1899-1901, s. 413 (afbildning: J. Magnus Petersen).

– Er det omsiggribende roderi med *sin*, *hans* osv. et tegn på, at dansk er et sprog i forfald, spørger indsenderen videre. – Ja, det kan man godt sige, men det er et forfald, der har været i gang i næsten 1000 år. Da vikingen Eysteins (Østens) søn Spærle døde, rejste hans brødre en runesten efter ham, og på den skrev de:

Eysteins sønner rejste denne sten efter *sin* bror Spærle.

Det var den almindelige måde at bruge *sin* på i vikingetiden, men i løbet af middelalderen begyndte *deres* at fortrænge *sin*.

Og i de sidste 3-400 år har så *deres* været det dominerende i skriftsproget. Men *sin* har aldrig været helt ude af billedet. Rasmus Rask gik fx ind for, at man skulle skelne mellem »De tog *sine* sager og gik« (om deres egne sager) og »De tog *deres* sager og gik« (om andres sager). Og H.C. Andersen skriver i eventyret Årets Historie, at »piletræerne havde uldvanter om *sine* blomster«.

I grunden er det også noget rod med *deres*. Man siger jo »De forspiste *sig*« og ikke »De forspiste *dem*«. Hvorfor så ikke også sige »De spiste *sin* mad« i stedet for »De spiste *deres* mad«, som vi gjorde i gamle dage, og som man stadig gør i norsk og i svensk? Så kunne vi også skelne imellem »De tog *sine* sager« og »De tog *deres* sager«, som allerede Rasmus Rask foreslog det. Og samtidig ville den danske grammatik blive en smule mere systematisk og regelmæssig.

Sproget bliver altså ikke spor dårligere, hvis *sin* helt vinder over *deres* i den slags sætninger. Men så vidt er det ikke kommet endnu. Når man skal henvise til et grundled i flertal, gør man stadig klogt i at bruge *deres* og ikke *sin*: »Alle aromastofferne kommer til *deres* ret«.

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

NYE ORD

Hvalsafari

Af Pia Jarvad

En gang imellem bliver Sprognævnet bedt om at give et forslag til et nyt ord. Oftest er det når en ny ting eller et nyt fænomen fra udlandet dukker op herhjemme – med det udenlandske ord for det.

En dansker, som er bosat i Island, har således spurgt om hvad man kan kalde den aktivitet som på engelsk kaldes *whale watching*. Den består i at folk i mindre skibe tages ud til steder hvor hvaler nogenlunde sikkert opholder sig, for at betragte dem i deres eget miljø. Spørgeren oplyste at Verdensnaturfonden WWF i de skandinaviske lande nu har deltaget i et vellykket projekt, og aktiviteten har været kaldt *hvalsafari* både i Danmark og Norge. I Island skal man i gang med et tilsvarende projekt, og da resultaterne derfra skal præsenteres i hele Skandinavien, var man interesseret i det helt rigtige danske ord.

Spørgeren syntes ikke helt godt om *hvalsafari* fordi det rummer et element af jagt på dyr, men kunne bedre lide *hvalturisme* fordi det er parallelt med *fjeldturisme*, eller *hvaltur* som er parallelt med *fjeldtur* eller *sejltur*.

I Sprognævnet undersøgte vi sagen, og vurderede de tre ord som spørgeren

havde foreslået som afløsningsord for *whale watching*, men fandt dog at *hvalsafari* nok var det mest dækkende for fænomenet. Baggrunden for at foretrække *hvalsafari* var dette:

I vinteren 1989/90 blev der i dansk fjernsyn vist en engelsksproget udsendelse, som var forsynet med danske undertekster, og der skulle man så have kunnet finde fjernsynets bud på en dansk betegnelse. Men desværre har man ikke kunnet genfinde udsendelsen, idet oplysningerne om titel og dato på udsendelsen ikke var præcise nok. Enkelte der havde set udsendelsen, mente at kunne huske at betegnelsen var *hvaltur*, men det skal man jo nok ikke lægge for meget i.

En norsk havbiolog som er ansat ved Århus Universitet, har udtalt at termen er *hvalsafari*, og at den er fast indarbejdet i hvert fald i norsk, men i dansk er ingen af ordene *hvalsafari*, *hvalturisme* eller *hvaltur* indarbejdede, og i Sprognævnets store samlinger af ord og udtryk fra de seneste årtier er der ingen eksempler på ordene.

Hvalsafari

Ordet *safari* har tidligere udelukkende været brugt med betydningen 'ekspedition i Afrika med jagt på vilde dyr', men denne betydning er nu for snæver. Ordet *safari* og sammensætninger med ordet har nemlig udvidet deres brugsområde og deres betydning ganske betragteligt. Det kan bl.a. ses på eksemplerne ved opslagsordet *fotosafari* i Pia Riber Petersen: Nye ord i dansk 1955-75, 1984:

Fotosafarier ventes .. arktiske safari-er .. hvor der dog kun skal skydes med camera. (Børsen 23.2.1963)

På fotosafari gennem danske boglader .. en rundrejse til danske boglader. (Bogmarkedet 1965)

Ved opslagsordet *safari* står dette citat:

fiskesafarier og jagtsafarier (*og de*) i de senere år så populære fotosafarier .. for folk som hellere vil skyde med et kamera end med et gevær. (Morgenposten 11.5.1969)

Sprognævnet har også flere eksempler på *-safari* brugt om andet end ekspedition i Afrika, fx *kanosafari*, *fiskesafari*, *vildmarkssafari*, *skisafari*, *jagtsafari*, *ørkenskafari*. I Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal, 1986, er ordet defineret som »ett slags sällskapsresa i form av expedition«, en definition som også ganske udmærket dækker den danske brug af ordet nu. Det der altså karakteriserer de nye safarier er at det er organiserede masseudflugter til mere eller mindre uberørt natur og dyreliv.

Ordet *safari* dækker altså meget godt whale watching-fænomenet, men det kan måske overvejes om førsteledet er velvalgt nok. I eksemplerne er der ingen der er helt parallelle med *hvalsafari*, i *kanosafari* og *skisafari* betegner førsteledet »transportmidlet«, i *vildmarkssafari* og *ørkenskafari* stedet hvor man er, ved *jagtsafari* og *fiskesafari* det man vil foretage sig, mens der ikke er ord som »hestesafari« (derimod findes *ridesafari*) eller »slangesafari«. Det er dog meget

svært at vurdere om dette vil være til hinder for ordet, eller om det er en tilfældighed at vi ikke har registreret et parallelt ord.

Hvalturisme

Ordet *turisme* er et bredere ord end *-safari*, og det er endvidere et overbegreb. I Nudansk Ordbog (1990) defineres ordet som 'hvad der har med turistrejser at gøre'. Ordet *turistrejse* er ikke med, men det fremgår at udtrykket *rejse som turist* er at 'rejse for sin fornøjelse'.

I Sprognævnets samling er der eksempler som *charterturisme*, *grønlandsturisme*, *kvalitetsturisme*, *lavpristurisme*, *masseturisme*, *ungdomsturisme*, altså alle ord der er på et mere overordnet niveau end en specifik turistrejse med formålet at se på hvaler. På dansk kender vi heller ikke et ord som *ffeldturisme*, men parallelle ord som *strandturisme*, *skovturisme* synes ikke at være dannet på dansk.

Desuden vedrører ordet *turisme* især de økonomiske forhold ved rejselivet. Vi synes derfor ikke at ordet *hvalturisme* er et godt ord for fænomenet.

Hvaltur

Ordet *tur* er også et meget bredt ord, men det er ikke et overbegreb for rejselivet. Ordet er defineret i Nudansk Ordbog som 'rejse', 'udflugt' og kan dække fra *spadseretur* til en *langtur* til fjerne mål. Ordet kan betegne den bestemte tur som foretages.

Der er i samlingen parallelle ord som *blomstertur* (for at se på blomster), *nattergaletur*, *svampetur*, og der skulle altså ikke være noget i vejen for at bruge or-

det *hvaltur*. Man kunne dog indvende mod ordet at det i højere grad ville kunne bruges om den enkelte tur som den rejsende foretager end om selve det etablerede whale watching-projekt. Her vil ordet *hvalsafari* nok bedre vise det etablerede.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Ham eller sig?

Spørgsmål: I en bog er jeg faldet over formuleringen »Det sidste digt han skrev var så at sige en gravskrift over *ham* selv«. Kunne man ikke også sige ».. over *sig* selv«?

Svar: Formuleringen fra bogen er under alle omstændigheder korrekt:

Det sidste digt han skrev var så at sige en gravskrift over *ham* selv.

Efter den grammatiske hovedregel for brugen af *sig* over for *ham* bruger man *sig* når der henvises til grundledet i hovedsætningen, og *ham* når der henvises til noget andet end grundledet. Grundledet i hovedsætningen er her *Det sidste digt*. Og da det ikke er til dette led (men til ordet *han* i bisætningen *han skrev*) stedordet skal henviser, er det altså i overensstemmelse med hovedreglen at bruge *ham*.

Men det udelukker ikke at også formuleringen med *sig* er brugbar, og at den måske endda af nogle opfattes som umiddelbart naturligere end formuleringen med *ham*. Der er nemlig en stærk tendens til at ikke blot det grammatiske eller egentlige grundled i sætningen kan fremkalde et *sig*, men at også et grundled i en skjult eller underforstået sætning kan bevirke at der bruges *sig*.

I det tilfælde De her har forelagt os, må den skjulte eller underforståede sæt-

ning være »han skrev en gravskrift over sig selv», dvs. en sætning hvor *sig* regelret henviser til grundledet *han*.

Deres fornemmelse af at man godt kunne bruge *sig* i det anførte tilfælde, er altså velmotiveret. Men den berettiger som nævnt ikke til at betragte formuleringen med *ham* som ukorrekt.

Konkursrytter

Spørgsmål: Hvorfor hedder det *konkursrytter*?

Svar: *Konkursrytter* bruges jo om en person der er gået konkurs og straks begynder på et nyt firma.

Rytter er i de senere år brugt i tilsvarende betydning som andetled i en række andre sammensætninger hvor der er tale om misbrug af gældende lov, om udnyttelse af et »hul» i loven eller om at udnytte sine muligheder til egen fordel ud over rimelige grænser. *Fradragsrytter* bruges således undertiden om en person der udnytter sine muligheder for fradrag i selvangivelsen ud over hvad andre finder rimeligt. *Gældsrytter* bruges om en person der på tilsvarende måde kan opnå skattemæssige fordele ved at stifte gæld, fx: »Lovhul gør storgæld til fed fidus. Skatteminister passiv over for gældsryttere» (overskrift i Politiken 7.3.1990). *Socialrytter* bruges undertiden om en person der efter andres opfattelse misbruger det sociale sikkerhedssystem.

Ordene er sandsynligvis dannet i analogi med ældre ord, hvor *rytter* bruges på lignende måde, fx *checkrytter* og *vekselrytter*.

Jeg eller mig?

Spørgsmål: En konfirmand har i en indbydelse skrevet: »Det vil glæde min mor, far, Ib og jeg at se jer til fest ..». Jeg synes at man godt kan bruge *jeg* her, men en anden dansklærer siger at det kun kan hedde .. *Ib og mig*.

Hvis der havde stået »Det vil glæde mig», ville jeg selvfølgelig ikke være i tvivl, men i sammenhængen »min mor, far, Ib og jeg» synes jeg at det lyder rigtigst med *jeg*. Mit spørgsmål er derfor: Kan *jeg* forsvares – og i givet fald hvordan?

Svar: Det kan ikke anbefales at bruge *jeg* her. Ordene »min mor, far, Ib og ..» er alle genstandsled til udsagnsleddet »vil glæde». Lige så vel som det hedder »Det vil glæde mig», kan det kun hedde »Det vil glæde min mor, far, Ib og mig». Og det er ligegyldigt om konfirmanden bliver nævnt efter et *og*, altså som den fjerde og sidste person efter »min mor, far, Ib».

Vi ved godt at man kan møde *jeg* brugt i stedet for *mig*, selvom ordet ikke er grundled, men fx genstandsled eller styret af et forholdsord. Fænomenet er ikke helt nyt. Allerede i 1952 oplyser en avis-kronikør at han har hørt »Nu har vi da foreløbig æg nok til min far og jeg». I 1963 stod der i et brev til Sprognævnet: »mellem to af mine kolleger og jeg», i 1973: »blandt nogle kolleger og jeg». En indsender klagede i en avis i 1967 over at have læst: »Mange tak fra min hustru og jeg». Vi kender en del andre eksempler på denne brug af *jeg*. Således sagde en fodboldspiller i et radiointerview i 1987:

»der har ligget et kæmpepres på Brian og jeg«.

Disse anvendelser af *jeg* i stedet for *mig* hører til det som man i sprogvidenskaben kalder hyperkorrekthed: Af lutter iver for at være korrekt, af angst for at være ukorrekt, er man havnet i den anden grøft og har udtrykt sig på en måde som strider mod traditionel grammatik.

Danekræ

Spørgsmål: Jeg har hørt ordet *danekræ* i fjernsynet i forbindelse med nogle værdifulde forsteninger. Jeg vil gerne høre nærmere om ordet.

Svar: Ordet *danekræ* er vi i Sprognævnet første gang stødt på i Politiken 2.9.1985.

Ordet er en betegnelse for jordfundne, naturhistoriske genstande af helt enestående videnskabelig eller udstillingsmæssig værdi, altså genstande som forsteninger, dyreskeletter, mineraler og meteoritter.

Ordet er dannet efter mønster af *dane-fæ*, som betyder 'oldtidsfund som tilfalder staten'. Når vi har fået en betegnelse som *danekræ*, skyldes det en tilføjelse i museumsloven, der gør at de genstande som *danekræ* betegner, herefter også tilfalder staten på samme måde som *dane-fæ*, men selve ordet *danekræ* er dog ikke nævnt i loven. Der taler man i stedet om »en botanisk eller zoologisk genstand af fossil eller subfossil oprindelse eller en geologisk genstand af enestående videnskabelig eller udstillingsmæssig værdi«. (Lov om ændring af lov om museer m.v., Lov nr. 380, 7.6.1989).

Gravkøer?

Spørgsmål: Hvordan bøjer man ordet *gravko* i flertal?

Svar: Den korrekte måde at bøje *gravko* på er den der står i Retskrivningsordbogen, altså en *gravko*, flere *gravkoer* eller *gravkøer*.

Ordet er ifølge Nudansk Ordbog dannet af ordene *grave* + *kompagni* i 1927 af civilingeniør K. Hindhede, og firmaet blev skrevet *Grav-Co.*, så oprindeligt havde det ikke noget med dyret *en ko* at gøre. Men denne oprindelse er gået de fleste ad glemme, og der er sket en identifikation af sidsteleddet med dyret *en ko*, og det har gjort bøjningen *gravkøer* mulig.

Denne bøjningsform har dog især tidligere været spøgende, men i dag bruges begge flertalsformer i talesprog og skriftsprog, og der synes ikke længere at være nogen stilistisk forskel mellem dem, i hvert fald ikke blandt yngre.

Tegnet for 'det vil sige'

Spørgsmål: Hvad kommer det tegn af som består af et omvendt *c* og et kolon, og som betyder 'det vil sige'?

Svar: Tegnet bruges i dansk, norsk og islandsk, men vistnok ikke i andre sprog.

Det er udtrykkeligt omtalt to steder i ældre litteratur: Niels von Haven: Et lidet orthographisk Lexicon, 1741, s. 200:

∴ bemærker [= betyder] det er.

Rasmus Rask: Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære, 1826, s. 336:

o: eller o. *Forklaringstegn* tilkjendegiver at en Forklaring af noget følger, og kan læses *det er, det vil sige*; stundum tages det for *eller*.

Vi har kunnet spore tegnet tilbage til Henrich Gerner: Orthographia Danica, 1678-1679, s. 47. Allerede et århundrede tidligere forekommer tegnet i en lidt anden skikkelse, nemlig i en optegnelsesbog som blev ført af Anders Sørensen Vedel, og som er dateret 1572. Heri findes der mange steder et håndskrevet tegn som nærmest kan gengives således:

∴:

Tillige forekommer:

∴:

I islandske håndskrifter forekommer i 1600-årene:

∴

Disse sidste tegn, med en mere eller mindre skrå streg (eller en bue), går muligvis tilbage til en latinsk forkortelse fra 1300-årene for *id est* (som betyder 'det er', 'det vil sige'; udtrykket bruges i moderne engelsk, dog mest forkortet: *i.e.*). Forkortelsen består af et *i* (uden prik over) med en prik på hver side. Dette lille *i* forekommer skrevet mere eller mindre buet. Undertiden ligner det meget et omvendt *c*.

Der foreligger således ikke nogen helt sikker sammenhæng mellem den middelalderlatinske forkortelse for *id est* og det dansk-norsk-islandske tegn ∴, men den latinske forkortelse *kan* være oprindelsen til det.

Færdsel og trafik

Spørgsmål: Dækker ordene *færdsel* og *trafik* helt det samme? Har man frit valg mellem ordene, eller hvilket måtte da være at foretrække?

Svar: De to ord har et stort fælles betydningsfelt. Det fremgår af Ordbog over det Danske Sprog, bind 6, 1924, og bind 24, 1948. Således nævner ordbogen at *færdsel* kan betegne 'trafik (nu især på landjorden)', og at *trafik* kan betyde 'færdsel'. Men en vigtig forskel kommer frem under *trafik*, idet ordbogen nævner tog, skibe og fly; her kan man jo ikke bruge ordet *færdsel*.

Der er også en speciel betydning af *trafik* hvor det er udelukket at bruge *færdsel*, nemlig hvor *trafik* betegner en gentaget brug af en adfærd som er lysky, ulovlig el.lign., fx »Han bruger den trafik at udgive sig for læge«.

Der har længe været en vis konkurrence mellem ordene *færdsel* og *trafik*. I 1972 ringede en politiassistent i Københavns Færdselspolitil til os og oplyste at politiet tænkte på gradvis at gå over fra betegnelsen *færdsel* til betegnelsen *trafik*, da man på norsk bruger *trafikk*, på svensk *trafik* og på engelsk *traffic*.

Vi har da også det indtryk at ordet *færdsel* i de forløbne år til en vis grad er blevet afløst af *trafik*. Det gælder navnlig sammensætninger. Netop i disse sidstnævnte var udviklingen i øvrigt begyndt allerede i 1960'erne. Se Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75* (1984), s. 500. Og med hensyn til selve ordet *trafik* fandtes der i hvert fald i 1971 en forening med navnet *Tryk Trafik*. Desuden taler man om *blød trafik* (fx cyklister) og *hård trafik* (biler, motorcykler), ikke om »blød færdsel« og »hård færdsel«.

Hvis man sammenligner Retskrivningsordbogen fra 1986 med den fra 1955, ser man at den har følgende sammensatte ord som ikke stod i den gamle udgave: *trafikdrab, trafikdræbe, trafikfarlig, trafiklys, trafikoffer, trafikprop, trafikulykke, trafikunderlag, trafikåre* mfl. Nye ord under *færdsel* er: *færdselsbetjent, færdselsdrab, færdselsdræbt, færdselslære, færdselstavle, færdselsuheld* mfl.

Helt frit valg mellem *færdsel* og *trafik* har man alt i alt ikke. Og det samme gælder de to ord i ordforbindelser og i sammensætninger.

Fx kan man vel stadig kun bruge *færdsel* i *færdsel til fods* og *færdsel med cykler* (eller *hunde*). Og stadig hedder det *færdselslov* og *færdselspoliti* samt *Rådet for Større Færdselssikkerhed*.

Hverken *færdselslov* eller *færdselspoliti* hører under *Trafikministeriet*, men under *Justitsministeriet*.

Det er svært at sige hvilket af ordene *færdsel* og *trafik* der må foretrækkes. Men udviklingen synes altså at gå i retning af at *trafik* i et vist omfang afløser

færdsel. Og mens *færdsel* er et ord der kun bruges på dansk, norsk (*ferdsel* eller *ferdsle*) og færøsk (*ferðsla*), er *trafik* i høj grad internationalt.

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Tekst-tv
Danmarks Radios tekst-tv,
side 696

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1991/1 · marts

Racisme og racist	1
Sin eller deres?.....	6
Hvalsafari	9
Spørgsmål og svar	11

Næste nummer udkommer i juni 1991.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København